marife
dini araştırmalar dergisi
Turkish Journal of Religious Studies
cilt / volume: 26 • sayı / issue: 1 • yaz / summer 2026

Kur'an'daki Peygamber Aileleri Bağlamında İman Bağının Soy Bağından Üstünlüğü

The Supremacy of the Bond of Faith over Blood Ties in the Context of the Prophet's Families in the Qur'an

Mustafa Tunçer
Doç. Dr., Giresun Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı
Assoc. Prof., Giresun University, Faculty of Theology, Deparnent of Tafsir
Giresun / Türkiye
mustafatuncer061@hotmail.com | https://orcid.org/0000-0003-1415-6682

Article Type / Makale Tipi
Research Article / Araştırma Makalesi

DOI: 10.33420/marife.1872975

Article Information / Makale Bilgisi
Received / Geliş Tarihi: 27.01.2026
Accepted / Kabul Tarihi: 28.06.2026
Published / Yayın Tarihi: 30.06.2026

Cite as / Atıf: Tunçer, Mustafa. "Kur'an'daki Peygamber Aileleri Bağlamında İman Bağının Soy Bağından Üstünlüğü". *Marife* 26/1 (2026) 212-235. https://doi.org/10.33420/marife.1872975

Plagiarism / İntihal: *This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software. / Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.*

Copyright / Telif Hakkı: *"This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 (CC BY-NC-ND 4.0) International License." / "Bu makale Creative Commons Alıntı-GayriTicari-Türetilemez 4.0 (CC BY-NC-ND 4.0) Uluslararası Lisansı altında lisanslanmıştır."*

Kur'an'daki Peygamber Aileleri Bağlamında İman Bağının Soy Bağından Üstünlüğü

Özet

İnsanın biyolojik varlığını sürdürmesi kadar psikolojik ve ahlakî gelişimi yönüyle de vazgeçilmez bir kurum olan aile, aynı zamanda bireyin inanç dünyasının şekillenmesinde de önemli bir rol üstlenir. Bu itibarla ailede anne-baba ve çocukların biyolojik bir bağla birbirlerine bağlanmalarının yanı sıra manevi açıdan kenetlenmelerini sağlayan iman bağı ile de huzurlu yuvanın sağlam yapısını oluştururlar. Kur'ân-ı Kerîm, aile kurumunu insan hayatının en temel unsurlarından biri olarak değerlendirirken, kurtuluş ve hidayetin ölçütünü kan bağına değil iman ve hakikat bağına dayandırmaktadır. Bu ilke, aile kurumunun imanla bütünleştiği ölçüde kıymetli olduğunu ortaya koyarken bireyin sorumluluğunun da aile bağlarından bağımsız oluşuna dikkat çekmektedir. Kur'an hem huzurlu bir toplum oluşturmaya hem de dünya ve ahiret mutluluğunu gerçekleştirmeye yönelik peygamber ailelerinden olumlu aile tipolojilerini örnek verdiği gibi bazı olumsuz örneklikerden de haber vererek ibret alınmasını istemektedir. Olumsuz aile tipolojileri kapsamında Kur'ân'da üç farklı peygamber aile örneği dikkat çekmektedir: Bu örneklem Hz. Nûh, Hz. İbrahim ve Hz. Lût aileleridir. Nitekim eşler arası ilişki açısından Hz. Nûh ve Hz. Lût'un eşlerini, baba ilişkisi açısından Hz. İbrahim'in babasını, evlatlar arası ilişki bakımından da Hz. Nuh'un oğlunu ibret bağlamında olumsuz tipolojiler olarak sunmaktadır. Kur'ân'da hem Hz. Nûh'un oğlu hem de Hz. İbrahim'in babası ile olan iletişim üsluplarından müminlerin, inancı farklı olan akrabalarıyla ilişkilerinde nezaket kurallarına uygun bir üslup kullanması gerektiği anlaşılmaktadır. Öte yandan bu konu kapsamında yer alan bazı ayetlerde de kâfir olarak vefat eden akraba için bağışlanma dilemenin İslâm'a uygun olmayan bir davranış olduğu da vurgulanmaktadır. Bu çalışmanın temel problemi, Kur'ân'ın bu örnek aileler üzerinden aile bağını nasıl konumlandırdığı ve iman bağının soy bağından neden üstün tutulduğudur. Bu çerçevede Hz. Nûh, Hz. Lût ve Hz. İbrahim'in aileleri merkeze alınarak biyolojik yakınlığın kurtuluş için yeterli olmadığı; gerçek aidiyetin imanla tanımlandığı ilkesinin tefsiri ve kavramsal temelleri araştırılmaktadır. Çalışmada nitel araştırma usulü uygulanmış ve Taberî, Zemahşerî, Fahreddin er-Râzî, Mâtürîdî gibi klasik tefsirlerin yanı sıra İzzet Derveze, Süleyman Ateş, Muhammed Esed gibi çağdaş eserler de incelenmiştir. Klasik tefsirlerde genel olarak iman bağının üstünlüğü vurgulanırken, çağdaş tefsirlerde bu örnekler modern aile ve toplum yapısına da uyarlanarak ele alınmıştır. Makalede öncelikle "ehl", "âl" ve "zürriyet" kavramlarının etimolojik yapısı incelendikten sonra yukarıda belirtilen farklı üç peygamber ailesinin iman bağı açısından ailevi ilişkileri ve konumları irdelenmiştir. Araştırmanın amacı, Kur'ân'ın aile ilişkilerinde inancı merkeze alarak soy bağını ikincil konuma yerleştirdiğini ortaya koymaktır. Bu bağlamda makale, hem Kur'ân'da aile ve inanç ilişkisini bütüncül olarak ele almakta hem de modern dünyada aile kavramı üzerine yürütülen tartışmalara teolojik bir perspektif sunmaktadır. Bu itibarla günümüz Müslüman aile bireyleri arasında inanç farklılıkları yaşandığında Kur'ân'ın sunduğu şu iki denge modelinin dikkate alınması önerilebilir. Birincisi; Kur'ân, iman bağının soy bağının önünde geldiğini vurgularken, aile içi sevgi, hürmet ve sorumluluğun korunmasını da öğütlemektedir. Bu yüzden modern Müslüman ailelerde farklı inanç tercihleriyle karşılaşıldığında baskıcı yaklaşımlardan kaçınılmalı; düzgün iletişim öne çıkarılmalı ve iman tercihleri bireysel sorumluluk olarak kabul edilmelidir. İkincisi; Kur'ân, aileyi imansızlıkla değersizleştirmemekte aksine onu imanla bütünleştiğinde en sağlam kurum olarak görmektedir. Bu itibarla günümüzde aileyi güçlendirmeye yönelik yapılacak faaliyetler, iman ve ahlakî değerlerle desteklenmelidir. Böylece Kur'ân'ın tasvir ettiği iman bağıyla güçlendirilmiş aile modeli, sosyal düzenin tesis edilmesi bağlamında Müslümanlar için bir rehber işlevi görebilecektir.

Anahtar Kelimeler: *Tefsir, Kur'ân, Aile, İman Bağı, Soy Bağı.*

The Supremacy of the Bond of Faith over Blood Ties in the Context of the Prophet's Families in the Qur'an

Summary

The family, an institution as indispensable for the psychological and moral development of human beings as it is for their biological survival, also plays a significant role in shaping an individual's world of faith. In this regard, in addition to the biological bond between parents and children, the bond of faith that unites them spiritually forms the solid structure of a peaceful home. The Qur'an considers the institution of the family to be one of the most fundamental elements of human life, basing the criteria for salvation and guidance not on blood ties but on bonds of faith and truth. This principle

highlights that the family institution is valuable to the extent that it is integrated with faith, while also drawing attention to the fact that the individual's responsibility is independent of family ties. The Qur’an not only presents positive family models from the families of the prophets -aimed at fostering a peaceful society and achieving happiness in this world and the hereafter- but also mentions certain negative examples, urging readers to draw lessons from them. Among the negative family models, three distinct examples from the families of the prophets stand out in the Qur’an: the families of Prophet Noah, Prophet Abraham, and Prophet Lot. Indeed, in terms of spousal relationships, it presents the wives of Noah and Lot as negative examples; in terms of the father-son relationship, it presents Abraham’s father; and in terms of parent-child relationships, it presents Noah’s son as negative examples to serve as a lesson. From the communication styles of both Prophet Noah's son and Prophet Abraham's father in the Qur'an, it is understood that believers should use a polite style in their relationships with relatives who have different beliefs. On the other hand, some verses on this subject also emphasise that asking for forgiveness for relatives who died as disbelievers is not in accordance with Islam. The fundamental problem addressed in this study is how the Qur'an positions family ties through these exemplary families and why the bond of faith is considered superior to blood ties. Within this framework, the families of Noah, Lot, and Abraham are centralised to explore the interpretation and conceptual foundations of the principle that biological kinship is insufficient for salvation and that true belonging is defined by faith. This study employed qualitative research methods and examined not only classical exegeses such as those by Tabarī, Zamakhsharī, Fakhr al-Dīn al-Rāz, and Māturīdī but also contemporary works by Izzet Derveze, Süleyman Ateş and Muhammad Asad. While classical commentaries generally emphasize the primacy of the bond of faith, contemporary commentaries address these examples by adapting them to modern family and social structures. The article first examines the etymological structure of the concepts of “ahl”, “al” and “zurriyah”, then examines the family relationships and positions of the three different prophetic families mentioned above in terms of the bond of faith. The aim of this study is to demonstrate that the Qur'an places faith at the centre of family relations, relegating blood ties to a secondary position. In this context, the article comprehensively addresses the relationship between family and faith in the Qur'an and offers a theological perspective on the discussions surrounding the concept of family in the modern world. In this regard, when differences in faith arise among contemporary Muslim family members, it is recommended that the following two models of balance offered by the Qur'an be taken into consideration. Firstly, while the Qur'an emphasises that the bond of faith takes precedence over blood ties, it also advocates for the preservation of love, respect and responsibility within the family. Therefore, when encountering different faith preferences in modern Muslim families, oppressive approaches should be avoided; proper communication should be prioritised and faith preferences should be accepted as individual responsibilities. Secondly, the Qur'an does not devalue the family through disbelief; on the contrary, it sees as the strongest institution when united with faith. Accordingly, activities aimed at strengthening the family today should be supported by faith and moral values. Thus the family model strengthened by the bond of faith as described in the Qur’an can serve as a guide for Muslims in the context of establishing social order.

Keywords: *Tafsir, Qur'an, Family, Bond of Faith, Blood Ties.*

Giriş

Toplumun temel taşını oluşturan aile, nikâh aktiyle kurulduktan sonra çocuklarla genişleyen yapısıyla sade ama geniş bir anlam dünyasına işaret etmektedir. Aile, insan hayatının en köklü ve vazgeçilmez kurumlarından biri olması itibariyle tüm kültür ve medeniyetlerin temelinde yer almıştır. İslâm, aileyi toplumun çekirdeği ve en etkili birimi kabul etmiştir. Kur’ân, aile bağlarının korunması, anne-babaya saygı, eşler arasındaki sorumluluklar ve çocukların terbiyesi gibi konuları önemsemekle birlikte aile bağlarını kurtuluş için yeterli bir unsur olarak görmemekte; iman bağını asıl ve belirleyici kriter olarak kabul etmektedir. Bu husus daha çok peygamberlerin aileleri üzerinden örneklendirilerek sunulmaktadır. Nitekim bu konuda Kur’ân’da üç aile örneği dikkat çekmektedir: Bu örneklem Hz. Nûh, Hz. İbrahim ve Hz. Lût aileleri-

dir. Hz. Nûh'un kâfir oğlu için yaptığı dua ve bu duanın kabul edilmemesi,[1] Hz. Nûh ve Hz. Lût'un inkârcı eşleri[2] ve Hz. İbrahim'in müşrik babası Âzer ile ilişkisi[3] Kur'ân'ın bu noktadaki en dikkat çekici örnekleridir. Bu örnekler aracılığıyla Kur'ân, dinî anlamdaki kurtuluşun soy bağı yerine iman bağı ile gerçekleştiğine vurgu yapmaktadır.

Bu makalenin merkeze aldığı konu, Kur'ân'ın aileyi nasıl tanımladığı meselesidir. Aileyi sadece nesep ve kan bağı üzerinden mi, yoksa iman eksenli bir topluluk olarak mı görmektedir? İslâm toplumlarında tarih boyunca soy ve nesep bağına güçlü bir vurgu yapılmasına rağmen, Kur'ân'ın mesajı soy bağının yanı sıra iman merkezli bir aile anlayışını öne çıkarmaktadır.

Bu çalışmada Kur'ân'ın aile içerisindeki inanç-inançsızlık gerilimine yaklaşımı, Hz. Nûh, Hz. İbrahim ve Hz. Lût kıssası özelinde ele alınacaktır. Kur'ân'ın, ailede iman bağının ne denli önemi haiz olduğuna dair verdiği mesaj, günümüz aile yapılarında da üzerinde derinlemesine düşünülmesi gereken bir ilkedir. Bu bağlamda imanın aile bağlarını nitelendirme gücü ve inançsızlığın aile ilişkilerini geçersiz kılabilme potansiyeli Kur'ân'ın güçlü öğretileri arasında bulunmaktadır.

Kur'ân'da aile kavramı üzerine yapılan çalışmalar genellikle aile kurumunun önemi, eşler arası hak ve sorumluluklar, çocuk terbiyesi ve toplumsal düzenin devamındaki rolü çerçevesinde yoğunlaşmaktadır. Bu kapsamda öne çıkan bazı eserler ve içeriklerinden şu şekilde söz edilebilir: İskender Şahin, 2019 yılında Antalya'da düzenlenen "Peygamberimiz ve Aile" konulu Uluslararası Mevlid-i Nebi Sempozyumunda sunduğu *"Model Aile İnşasında Kur'ân'ın Tanıttığı Olumsuz Aile Bireyleri ve Karakter Analizleri*" adlı tebliğinde Hâbil-Kâbil, Hz Yûsuf'un kardeşleri, Hz. Nûh ve Hz. Lût'un hanımları, Firavun ve eşi, Mısır Azizi'nin hanımı, Hz. Nûh'un oğlu, Hz. Yakûb'un oğulları ve Hz. İbrahim'in babası üzerinden olumsuz aile bireylerini karakter açısından irdelerken;[4] Şuayip Karataş'ın *"Kur'ân'a Göre Aileyi Ayakta Tutan Bazı Kavramlar ve Bu Bağlamda Hz. İbrahim'in Örnekliği"* adlı makalesinde Kur'ân'a göre sevgi, sadakat ve güven gibi aileyi ayakta tutan dinamikler incelenmiş ve Kur'ân'da örnek model olarak takdim edilen Hz. İbrahim'in günümüz insanı için ahlakî açıdan rehber olma niteliği irdelenmiştir.[5] Maşallah Turan'ın *"Nûh ve İbrahim Kıssaları Bağlamında İslâm'da Aile Mefhumu"* makalesinde de Hz. Nûh kıssası özelinde küfürde ısrar eden çocuğa karşı babanın, Hz. İbrahim kıssası özelinde de dalalette ısrar eden babaya karşı evladın sorumlulukların neler olması gerektiğinden ve her iki hususun dünya-ahiret dengesi açısından taşıdığı değerden bahsedilmiştir.[6] Sıtkı Kaya da *"Hz.*

[1] Hayreddin Karaman vd., *Kur'ân Yolu: Türkçe Meâl ve Tefsir* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2014), Hûd 11/45-46.
[2] et-Tahrîm 66/10.
[3] el-En'âm 6/74; et-Tevbe 9/114.
[4] İskender Şahin, "Model Aile İnşasında Kur'an'ın tanıttığı Olumsuz Aile Bireyleri ve Karakter Analizleri" (Uluslararası Mevlid-i Nebi Sempozyumu Peygamberimiz ve Aile, Ankara: DİB Yayınları, 2021), 344-371.
[5] Şuayip Karataş, "Kur'ân'a Göre Aileyi Ayakta Tutan Bazı Kavramlar ve Bu Bağlamda Hz. İbrâhîm'in Örnekliği", *İHYA Uluslararası İslâm Araştırmaları Dergisi* 7/1 (Ocak 2021), 344-371.
[6] Maşallah Turan, *Nûh ve İbrahim Kıssaları Bağlamında İslâm'da Aile Mefhumu* (Samsun: Ondokuzmayıs, Yüksek Lisans, 2018).

Âdem, Hz. Nûh ve Hz. İbrahim Kıssalarında Aile" başlığı ile hazırladığı yüksek lisans tezinde örnek bir ailenin inşası noktasında eş, anne-baba ve çocuklar arasında olması istenen adab-ı muaşeret, nezaket gibi ahlakî güzelliklerin aile içi iletişimde kullanılmasının önemine odaklanmıştır.[7] Benzer şekilde Ramazan Şahan da *"Hz. Nûh Kıssası Bağlamında Ailevi İlişkiler"* adlı makalesinde Hz. Nûh'un eşine ve oğluna karşı olan tutumu üzerinden ailevî ilişkilerin nasıl olması gerektiğini ve Hz. Nûh kıssası bağlamında şer'u men kablena konusu ve Müslüman olmayanlarla evlenme meselesini masaya yatırıp değerlendirmiştir.[8] Cumhur Demirel de *"Peygamberlerin İman Etmeden Ölen Akrabaları ile İlgili Âyetlere Dair Mülahazalar"* isimli çalışmasında Hz. Nûh, Hz. İbrahim, Hz. Lût'un ailelerini ve Hz. Muhammed'e karşı çıkan amcası Ebû leheb ile kendisine destek olan Ebû Tâlib'i konu edinerek bir müminin kendisiyle aynı inanca sahip olmayan yakınlarıyla münasebetlerinin niteliği irdelenmiştir.[9] Buradan hareketle belirtmek gerekirse konumuz özelinde bütüncül bir tarzda hazırlanmış ve Kur'ân'ın aileye iman odaklı bakışının merkeze alındığı kapsamlı bir çalışma bulunmamaktadır. Bu makale söz konusu boşluğu doldurmayı amaçlamakta, tefsir kaynaklarının yanı sıra çeşitli akademik çalışmalardan yararlanarak aile bağlarının iman bağı karşısındaki konumu ve günümüz aileleri için örneklik durumu geniş çerçevede ele almaktadır.

1. Kur'ân'da Aile ve İman Bağına Genel Bakış

Aile, tarihin başlangıcından bu yana tüm toplumlarda sadece biyolojik bağlarla değil, aynı zamanda inanç ve değerlerle de şekillenen bir kurum olmuştur. Kur'ân'da aileye verilen önem, daha çok peygamber kıssalarıyla vurgulanmıştır. Ancak Kur'ân'ın ortaya koyduğu en dikkat çekici ilkelerden biri, kan bağının tek başına yeterli olmadığı, aileyi ayakta tutan ve kurtuluşa götüren asıl bağın iman olduğu gerçeğidir. Her ne kadar kısa tanımıyla aile, karı-koca ve çocuklardan meydana gelen bir kurum olarak bilinse[10] de İbn Manzûr (ö. 711/1311) konuya daha geniş zaviyeden bakarak aileyi; "kendilerini bir soyun, bir dinin, bir evin, bir şehrin veya bir devletin birleştirdiği kişiler"[11] şeklinde tanımlarken "din" bağını da bir unsur olarak ilave etmesi dikkat çekmektedir.

Kur'ân, bize tüm fertleri ile hayırla yâd edilen sağlam karakterli İmrân ailesi[12] gibi sağlıklı bir nesil, huzurlu bir toplum meydana getirmek için özellikle peygamber ailelerinde yaşanan ve olumlu anlamda örneklik teşkil edecek bazı aileleri ön plana çıkardığı gibi bazı fertleri ile olumsuz yapıdaki aileleri de tanıtarak bizlerden ders

[7] Sıtkı Kaya, *Hz. Âdem, Hz. Nûh, Hz. İbrahim Kıssalarında Aile* (Samsun: Ondokuzmayıs, Yüksek Lisans, 2018).

[8] Ramazan Şahan, "Hz. Nuh Kıssası Bağlamında Ailevî İlişkiler", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 33/2 (2014), 215-248.

[9] Cumhur Demirel, "Peygamberlerin İman Etmeden Ölen Akrabaları İle İlgili Ayetlere Dair Mülahazalar", *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 28 (2022), 76-98.

[10] Mehmet Âkif Aydın, "Aile", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2/196-200.

[11] İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab* (Kâhire: Dâru'l-Ma'rife, ts.), 1/163-164; Rağıb el-İsfahanî, *el-Müfredat fî garîbi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Seyyid Keylanî (Beyrut: Dâru'l-Me'ârif, ts.), 30.

[12] Âl-i İmrân, 3/33-34.

almamızı istemektedir. Bu ailelerde daha çok ahlakî zaaf ve iman sorunu bulunan kişilerin, tevhid merkezli oluşan aileler arasında problemli kişilikler oldukları anlaşılmaktadır.

Esasında aile, her birey için ya nimet ya da külfet dengesinde bir terazi misali radikal imtihan araçlarından biridir. Nitekim Kur'ân'da *"Mal ve çocuklarınızın sizin için birer imtihan olduğunu ve büyük mükâfatın Allah katında bulunduğunu bilin."*[13] meâlinde bu konuya işaret eden birden çok ayet vardır.[14] Bu çerçevede Hz. Nûh'un oğlu ve karısı, Hz. İbrahim'in babası, Hz. Lût'un hanımı ile imtihanı "iman" odaklı olduğu anlaşılmaktadır. Ailede iman bağı ile soy bağı arasındaki ilişkinin iyi kavranabilmesi için "ehl", "âl" ve "zürriyet" kavramlarının irdelenmesi yararlı olacaktır.

1.1. "Ehl" (أهل) Kavramı

Kur'ân'da yüz yirmi yedi yerde geçen "ehl" (أهل) ifadesi[15] sözlükte fiil formunda dostluk kurmak, yakınlık sezmek ve bir kadınla aile yuvası kurmak vb. anlamlarda; isim formunda da ev halkı, eş, aile, aşiret, aidiyet, kişiye yakın olanlar gibi manalarda kullanılmaktadır.[16]

Kur'ân'da "ehl" kavramı değişik konularda ele alınırken bu kelimenin geçtiği elli iki yerde "aile" anlamına atıfta bulunulmaktadır. Bu kavram Kur'ân'ın kimi yerlerinde de başka kelimelerle birlikte kalıp olarak; "ehl-i zikr" (zikir ehli, ilim sahipleri),[17] "ehl-i kitab" (kitap ehli),[18] "ehl-i kurâ" (şehir veya devlet halkı)[19] şeklinde geçmektedir. Bu ayetlerde "ehl" kelimesi çoğunlukla bir yere bağlı olma anlamında kullanılmaktadır.[20] İlgili âyetlerde "ehl" kavramı cemaat,[21] din adamları[22] ve kendisini yetiştirmiş kimselerin[23] yanı sıra aile, eş ve çocuk anlamlarında da kullanılmaktadır.[24]

Anlaşıldığı kadarıyla "ehl" kelimesinin özünde bir mensubiyet, aidiyet, yüceltme ve asalet anlamı vardır. Bu bağlamda düşünüldüğünde aile de asaleti ve yüceliği ifade etmektedir.[25]

Hz. Nûh'un oğluna yönelik "*O senin ailenden değildir.*" (Hûd 11/46) ifadesi de kavramın biyolojik değil imanî anlamını ortaya koymaktadır. Zemahşerî (ö.

[13] el-Enfâl, 8/28.
[14] el-Mü'minûn, 23/55-56; Sebe', 34/37; el-Münâfikûn, 63/9; et-Teğâbün, 64/15.
[15] Muhammed Fuâd Abdülbâkî, *el-Mu'cemu'l-müfehres* (Kahire: Dâru'l-Hadis, 1408/1988), "ehl", 121-123.
[16] Ebû Abdurrahmân el-Ferâhidî Halil b. Ahmed, *Kitâbü'l-'ayn* (Beyrut: Dâru ve Mektebetü Hilâl, ts.), 1/96; İsfahanî, *el-Müfredat fî garîbi'l-Kur'ân*, 30.
[17] en-Nahl 16/43.
[18] el-Bakara 2/105; Âl-i İmrân 3/64.
[19] el-Â'râf 7/96; el-Hicr 15/67.
[20] Sevgi Tütün, *Kur'ân'da Peygamber Aileleri* (İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2012), 27-28.
[21] el-Â'râf 7/97-98.
[22] el-Enbiyâ 21/7.
[23] el-Enbiyâ 21/7.
[24] en-Nisâ 4/35; el-Mâide 5/89.
[25] Huriye Martı-Abdurrahman Han, "Hz. Nûh'un Hayatı Ekseninde 'Aile Olmak' Üzerine Yeniden Düşünmek", *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/9 (2016), 103.

538/1144), bu ayeti "ehl"in iman edenlerden ibaret olduğunu kanıtlayan en güçlü delil" olarak görmektedir. Ona göre Kur'ân, burada soy bağını reddederek iman bağını ailenin gerçek temeli olarak kabul etmektedir.[26] Fahreddin er-Râzî (ö. 606/1210) "ehl" kavramını iman bağıyla yakın ilişkisine dikkat çekmekte ve Nûh'un oğlunun inançsızlığı nedeniyle "ailesinden" sayılmadığını vurgulamaktadır.[27]

Çağdaş tefsirlerde de benzeri yorumlara rastlamak mümkündür. Süleyman Ateş, "ehl" kelimesinin sadece biyolojik bağı ifade etmediğini, Kur'ân'da iman merkezli bir aile tanımı yapıldığını belirtmektedir.[28]

Kur'ân'da "ehl" kavramı hem çekirdek aileyi hem de geniş topluluğu ifade edecek şekilde kullanılmıştır. Ancak bazı ayetlerde "ehl" kavramı doğrudan inançla kayıtlanmaktadır. İlgili ayette Hz. Nûh'un tufan esnasında gemiye aldığı insanlar için "*Her türden (hayvan) birer çift ile -daha önce haklarında hüküm verilmiş olanlar dışında- aileni ve iman edenleri gemiye bindir!"* (Hûd 11/40) buyurulmuş ama hemen sonrasında iman etmeyen oğlunun dışarıda bırakılması, aile tanımının iman ekseninde şekillendirildiği anlaşılmaktadır.

Kurtubî (ö. 671/1273) Hz. Nûh'un oğlunun gemiye alınmamasını "kan bağı yerine iman bağı" ilkesiyle açıklamakta, bu durumun Allah'ın koyduğu ilahî bir sünnet olduğuna dikkat çekmektedir.[29]

1.2. "Âl" (آل) Kavramı

Kur'ân'da sıkça kullanılan[30] kavramlardan biri olan "âl" kelimesi, "ehl" (أهل) kelimesinde "h"nin yerine hemze harfinin kullanılmasıyla "âl (آل)" şekline dönüşmüş[31] olup bir kişinin soyundan gelenleri, ailesini veya bağlı olduğu topluluğu ifade etmektedir. "Âl-i İbrahim",[32] "Âl-i Firavun"[33] gibi kullanımlar, kelimenin bazen olumlu, bazen de olumsuz[34] içerik taşıyabildiğini göstermektedir.

Tehânevî (ö. 1158/1745?), "âl" kelimesinin peygamber veya kral gibi yüce makamda bulunan kişilerin tebaası için kullanıldığını belirtmektedir. Bu tanıma göre bir kişinin "âl"i onun hane bireyleri, yani onun soyundan gelenlerdir.[35]

[26] Mahmud b. Ömer el-Zemahşerî, *el-Keşşâf an hakâiki avâmizi't-tenzîl ve uyûni'l-ekâvîl fî vücûhi't-te'vîl* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.), 2/273.
[27] Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb* (Beyrut: Dâru Fikr, 1401/1981), 18/3.
[28] Süleyman Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri* (İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1989), 4/310.
[29] Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmi li-ahkâmi'l-Kur'ân* (Kâhire: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1967), 9/45-47.
[30] Bu kavram Kur'ân'da yirmi altı kere geçmektedir. (Abdülbâkî, *el-Mu'cemu'l-müfehres*, 124.)
[31] İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, "ehl", 1/164.
[32] el-Bakara 2/136.
[33] el-Bakara 2/49.
[34] "*Hatırlayın ki sizi Firavun'un adamlarından kurtardık. Onlar size işkencenin en kötüsünü revâ görüyorlar, erkek çocuklarınızı boğazlıyorlar, kızlarınızı sağ bırakıyorlardı.*" (el-Bakara 2/49.) şeklinde geçen ayette Firavun'un etrafındaki insanların veya onunla aynı inancı paylaşan kavminin kastedildiği anlaşılmaktadır. (İbn Cerîr et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir (Kahire: Dâru'l-Meârif, 1956), 1/641.)
[35] Muhammed A'lâ b. Ali Tehânevî, *Keşşâfu ıstılahâti'l-fünûn ve'l-ulûm* (Beyrut: Mektebetü Lübnân, 1996), "evl", 1/61-62.

Kur'ân'da "âl" kelimesiyle beraber kullanılan aileler; Âl-i İbrahim,[36] Âl-i Mûsâ,[37] Âl-i Lût,[38] Âl-i Ya'kûb,[39] Âl-i Hârûn,[40] Âl-i İmrân[41] ve Âl-i Dâvûd[42] olarak belirtilebilir. Bu haliyle "âl" kelimesinin aileye yönelik bir anlam ifade ettiği de ortaya çıkmaktadır. Kur'ân'da belirtilen bu aileler gelişigüzel aileler değil, o toplum içinde örnek aile konumunda oldukları dikkat çekmektedir. "Âl" kavramı (Âl-i Firavun) bu ailelerin dışında Firavun için de on üç kere zikredilmektedir.[43] Demek oluyor ki bu kavram en fazla Firavun için kullanılmaktadır.

Mâtürîdî (ö. 333/944), "âl" kavramını değerlendirirken kelimenin her zaman biyolojik soya işaret etmediğini, bazen de bir peygamberin yolundan giden müminleri kapsadığını ifade etmektedir.[44] Mesela "Âl-i İbrahim" ifadesi sadece İbrahim'in biyolojik çocuklarını değil, onun tevhid yolundan giden bütün müminleri de içine almaktadır.

"Ehl" ve "âl" kavramları arasında belirgin farklar olmadığı, birbirine yakın anlamlarda kullanıldığı anlaşılmaktadır. Ancak Kur'ân ayetlerindeki kullanımlara bakıldığında "ehl" kelimesinin genellikle soy ve sıhriyet bağıyla ilintili olarak kullanıldığı görülmektedir. Bunun yanı sıra "âl" ifadesi ise soy ve sıhriyet anlamlarını da kapsamakla beraber "ehl" ifadesinden daha geniş bir anlamı ifade etmekte ve içinde iman ile düşünce birlikteliğini de kapsamaktadır.[45]

1.3. "Zürriyet" (ذرية) Kavramı

"Zürriyet" kelimesi Arap dilinde zerre anlamında "zr" (ذرو) fiilinden türemiştir. Esasında bu köküyle zürriyet, tüm insanlığın bir zerreden, yani Âdem'in sülbünden geldiğine dair güçlü bir karine sunmaktadır.[46]

"Zürriyet" Kur'ân'da genellikle soy, nesil ve evlat anlamında kullanılmaktadır. Hz. İbrahim'den haber veren "*Ona ve İshak'a bereketler indirdik. Onların soyu içinde iyisi bulunduğu gibi açıkça kendine kötülük edeni de olacaktı.*" (es-Saffât 37/113) meâlindeki ayet, bu kullanımın tipik örneğidir. Ancak Kur'ân, zürriyet kavramını mutlak bir kurtuluş vesilesi olarak görmemektedir. Zira "*Onların çoğunu yoldan çıkmış bulduk.*" (el-A'râf 7/102) ifadesi, nesebin tek başına yeterli olmadığını açıkça ortaya koymaktadır.

Taberî, bu ayeti tefsir ederken Allah'ın, İbrahim'in soyundan birçok peygam-

[36] Âl-i İmrân 3/33; en-Nisâ 4/54.
[37] el-Bakara 2/248.
[38] el-Hicr 15/59, 61; en-Neml 27/56; el-Kamer 54/34.
[39] Yûsuf 12/6.
[40] el-Bakara 2/248.
[41] Âl-i İmrân 3/33.
[42] Sebe' 34/13.
[43] Abdülbâkî, *el-Mu'cemu'l-müfehres*, "evl", 124.
[44] Muhammed b. Muhammed el-Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, thk. Ertuğrul Büyükkalın (İstanbul: Mizan Yayınevi, 2006), 5/98.
[45] Karataş, "Kur'ân'a Göre Aileyi Ayakta Tutan Bazı Kavramlar ve Bu Bağlamda Hz. İbrâhîm'in Örnekliği", 354.
[46] Muhammed b. Ahmed İbn Cüzey, *et-Teshîl li-ulûmi't-tenzîl* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1995), 1/142, 328.

ber gönderdiğini fakat aynı soyun içinde inançsızların da bulunduğunu belirtmektedir.[47] Zemahşerî, "zürriyet" kavramının iman şartına bağlı olarak değer kazandığını, aksi halde kurtuluş sebebi olamayacağını ifade etmektedir.[48]

"Zürriyet" kelimesi ayrıca *"Şimdi siz, beni bırakıp da onu ve onun zürriyetini mi dost ediniyorsunuz?"* (el-Kehf 18/50) ayetinde olduğu gibi cinlerden olan şeytanın nesli için kullanılmıştır.

Bu kavramsal inceleme, Kur'ân'ın aileyi biyolojik bağların yanı sıra iman bağıyla da tanımladığını göstermektedir. "Ehl", "âl" ve "zürriyet" kavramları imanla desteklenmediğinde soy bağının kurtuluş için bir işe yaramadığını ortaya koymaktadır. Kısaca Kur'ân, iman bağını her zaman kan bağının önüne koymakta,[49] böylece aileyi iman merkezli bir topluluk olarak tanımlamaktadır.

2. İman Bağının Soy Bağından Üstünlüğü Tartışması

Kur'ân, aile kurumuna büyük önem atfetmektedir. Aile, insan neslinin devamı, bireyin toplumsal kimliğinin oluşması ve ahlakî değerlerin aktarılması açısından vazgeçilmez bir kurumdur. Nitekim Kur'ân, eşlerin birbirine "elbiseler" olduğunu[50] belirterek aile bağının mahremiyet, korunma ve destek boyutuna işaret etmektedir. Ayrıca *"Sizi bir nefisten yaratan ve ondan eşini var eden, ikisinden birçok erkekler ve kadınlar türeten"* (en-Nisâ 4/1) ayeti, aile birliğinin insanlık tarihi kadar köklü olduğunu vurgulamaktadır.

Kur'ân; dilleri, soyları, renkleri farklı olan insanları iman birlikteliği çerçevesinde bir araya getirmektedir. Bu kapsamda Hucurât sûresinde müminlerin ancak kardeş oldukları[51] meâlindeki ayette müminleri birbirine kardeş yapan ana unsurun iman olduğu belirtilmektedir. Üstelik bu ayette nesep kardeşliğinin karşılığı olarak kullanılan "ihve" kelimesi, mecazen iman kardeşliğini belirtmekte ve bu yüzden Kur'ân'ın çerçevesini çizdiği iman kardeşliğinin nesep kardeşliğinden daha kıymetli olduğunu göstermektedir.[52]

Ayetteki "hasr" (إِنَّمَا/ancak) ifadesi kardeşliğin sadece müminler arasında oldu-

[47] Taberî, *Câmiʿu'l-beyân*, 18/608.

[48] Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 3/205.

[49] Resûlullah'ın Medine'ye hicretinden sonra tesis edilen Ensar–Muhacir kardeşliği de Kur'ân'ın aile ve toplumsal ilişkilerde iman bağını soy bağından üstün görmesinin somut bir yansımasıdır. Soy, kabile veya menfaat temin etme temelli bir birliktelik yerine iman merkezli kurulan bu kardeşlik, tarihte benzerine rastlanmayacak bir dayanışma örneği oluşturmuştur. Ensar, mallarını ve evlerini muhacirlerle paylaşmış, hatta Kur'ân'da "*İhtiyaç içinde olsalar bile onları kendilerine tercih ederler.*" (el-Haşr 59/9) ayetiyle onların bu davranışları takdir edilmiştir. Böylece iman kardeşliği, akrabalık bağı olmadan da güçlü bir toplumsal dayanışmanın kurulabileceğini göstermiştir. Bu uygulama, soy bağının ötesinde iman bağının belirleyici olduğuna dair ilahî mesajın, toplumsal pratikte gerçek bir tezahürüdür. Nitekim bu kardeşlik, Medine toplumunun inşasında temel bir rol oynamış ve ümmet bilincinin oluşmasına zemin hazırlamıştır. (Bk. Abdülmelik b. Hişâm İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye* (Beyrut: Dâru'l-Erkâm, ts.), 294; Ali Yılmaz, *Didaktik Bir Bakış Açısıyla Hz. Muhammed* (Ankara: Pegem Akademi, 2019), 110-114.)

[50] el-Bakara 2/187.

[51] el-Hucurât 49/10.

[52] Adil Bor, "Kur'ân'da Kardeşliğin İnsanî ve Ahlâkî Temelleri", *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi* 10/3 (2018), 1060.

ğuna, müminlerle kâfirler arasında kardeşliğin olamayacağına işaret etmektedir. Bu ayette müminler nesep açısından kardeş olmasalar bile dini açıdan kardeş sayılmışlardır. Çünkü nesep kardeşliği din farklılığı durumunda kesintiye uğradığı halde din kardeşliği nesebin farklılığı nedeniyle kesintiye uğramaz.[53] Öyle ki bir müminin ölmesi ve kâfir mirasçılarının bulunması halinde bu kardeşlikten dolayı sahip olduğu mülkü, kâfir akrabalarının yerine müminlere kalır.[54] Cemil Meriç'in belirttiği gibi ırkları tek ırk, tek kalıp, tek birey haline dönüştüren İslâm'dır. Bu biyolojik anlamda bir vahdet değildir. Vahdetlerin en kıymetlisi ve en kutsal olanıdır. Gerek siyah derili gerekse sarı… olsun tüm inananlar kardeştir. Onlar aynı şeylerden hoşlanır, aynı şeyler için mücadele eder ve ölürler.[55]

Din kardeşliği farklı dile, renge, ırka ve kültüre sahip bireyleri ortak paydada buluşturan en güçlü birlikteliktir. Bu birliktelik sadece kan, soy, vatan ve ülke birlikteliği değil, aynı zamanda akideye ve inanca dayalı olan temel bir birlikteliktir. İnancın toplumsal düzeyde tezahürü anlamına gelen bu birliktelik sayesinde birey İslâm kimliği altında daha üst bir kimliğe ulaşmış demektir.

Din bağı soy bağının aksine iradî olarak oluşturulurken; insanların dünyaya geldikleri zaman dilimi, doğdukları coğrafya, cinsiyetleri, ırkları ve dilleri konusunda herhangi bir tercihi söz konusu değildir. Başka bir deyişle biyolojik kardeşlik veya millet kardeşliği kişinin inisiyatifinde olmamakla birlikte kültürel çerçevedeki inanç kardeşliği bireyin kendi tercihi ile yönlendirilir.[56]

Kur'ân'ın iman kardeşliğine atıfta bulunduğu Âl-i İmrân sûresinin 103. ayetinde de insanların bir zamanlar birbirlerine düşman iken Allah'ın gönüllerini telif etmesi suretiyle oluşan kardeşliği tasvir ederek konunun önemine dikkat çekmektedir.[57] Bu âyette Medine'deki Evs ve Hazrec kabileleri arasında İslâm dini sayesinde gerçekleşen kardeşlik, nimet olarak tanımlanarak iman kardeşliğinin önemine vurgu yapılmaktadır.[58] Ayrıca Kur'ân'da tövbe ettikten sonra namaz kılıp zekât verenlerin müminlerin din kardeşleri olacağının[59] belirtildiği ayette iman kardeşliğinin nasıl oluştuğu da dile getirilmektedir. Buna göre İslâm'ı kabul etmeden önce Müslümanlara düşmanca davrananların Müslüman olduklarında kardeş olacakları[60] belirtilmektedir. İslâm kardeşliği ancak Allah'ın, peygamberlerin, kitapların, meleklerin varlığına, yeniden dirilmeye, hayır ve şerrin kaynağının Allah olduğuna inanmakla gerçekleşir.[61]

Kur'ân'da ayrıca birçok ayet soy ve nesep bağının mutlak kurtuluş ölçüsü olmadığını, asıl değerin iman ve takva olduğunu vurgulamaktadır. Hucurât sûresi 13.

[53] Kurtubî, *el-Câmi li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 16/322-323.
[54] Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 28/130.
[55] Cemil Meriç, *Bu Ülke* (İstanbul: İletişim Yayınları, 1995), 179.
[56] Salih Gürdal, *Tevhid ve Şirk* (İstanbul: Beyan Yayınları, 1983), 65.
[57] Mukâtil b. Süleyman, *Tefsiru Mukâtil b. Süleyman*, thk. Abdullah Mahmût Şehhâte (Beyrut: Müessesetü't-Târihi'l-Arabî, 1423), 1/303.
[58] Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 5/650.
[59] et-Tevbe 9/11.
[60] Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, 6/302.
[61] Bor, "Kur'ân'da Kardeşliğin İnsanî ve Ahlâkî Temelleri", 1061.

ayette *"Ey insanlar! Sizi bir erkek ve bir dişiden yarattık, sonra sizi kavimlere ve kabilelere ayırdık ki tanışasınız. Allah katında en değerli olanınız, en takvâlı olanınızdır."* buyurularak üstünlüğün soyda değil, takvada olduğu açıkça belirtilmektedir. Tevbe sûresinde de insanları birleştiren veya ayrıştıran temel unsurun iman olduğu şu şekilde vurgulanmaktadır: "*Ey iman edenler! Şayet inkârı imana tercih ederlerse, babalarınızı ve kardeşlerinizi dahi dayanıp güvenilecek dostlar edinmeyin.*" (et-Tevbe 9/23) Bu ayetten de anlaşılacağı üzere iman bağı soy bağından daha büyük bir önemi haizdir.[62] Zemahşerî'nin (ö. 538/1144) de ifadesiyle kişinin değerli oluşu nesebiyle değil, sahip olduğu İslâmî ve insanî değerleriyle ölçülür.[63]

Sonuç olarak Kur'ân ayetlerinde insan kardeşliğine atıfta bulunularak bu kardeşliğin gereklerine göre hareket edilmesi istenmektedir.

Kur'ân'ın aileye yaklaşımında dikkat çektiği en önemli nokta, iman bağının kan bağının önüne geçirilmesidir. Bu husus sadece Hz. Nûh'un ailesi özelinde değil; Hz. Lût'un eşi, Hz. İbrahim'in babası Azer ve Firavun'un eşi Âsiye gibi örneklerde de net bir şekilde görülmektedir. Bu örneklerin ortak paydası, soy ve kan bağıyla en yakın akrabalık ilişkisi içinde olunmasına rağmen iman bağının bulunmaması durumunda bu bağların kurtuluşa katkı sağlamamasıdır.[64]

Hz. İbrahim'in babası ile olan iletişiminin gündem yapıldığı kıssada da bu ilke daha fazla belirginleşmektedir. O, babasına karşı iman çizgisinde hiçbir şekilde taviz vermemiş ve müşriklerin safında yer almamıştır. Hz. Muhammed'in (sav) hayatında da bu prensibin uygulandığı görülmektedir. Mekke müşrikleriyle soy bağı olmasına rağmen iman bağı esas alınmış; Müslümanlar arasındaki kardeşlik bağı ilişkilerde belirleyici unsur olmuştur.

Râzî, aile içindeki farklı inanç durumlarını tefsir ederken, her bireyin kurtuluşunun kendi imanına bağlı olduğunu, bir başkasının imanı ile kurtuluşun mümkün olmadığını ifade etmektedir.[65] Aynı şekilde Mâtürîdî de aile bağlarının dünyevî işlevleri olduğunu, fakat ahirette asıl belirleyicinin iman bağı olduğunu özellikle vurgulamaktadır.[66]

Modern dönemdeki tefsirlerde de benzer yorumlar yapılmaktadır. Süleyman Ateş, iman bağının aileyi tanımlayan en güçlü unsur olduğunu, Kur'ân'ın bu noktada bireysel sorumluluk ilkesini öne çıkardığını ifade etmektedir.[67] Ayrıca burada sorumluluğun bireyselliğinden de söz etmek gerekir. Allah katında her fert, karşılığı ya mükâfat ya da ceza olan kendi yaptığı amellerden sorumludur. Başka bir deyişle hiç kimse annesine-babasına, atasına ya da herhangi bir yakınına güvenerek dinî mesuliyetten kurtulması mümkün değildir. Bu itibarla nesle bağlı bir cezalandırmadan söz edilemeyeceği gibi[68] hiçbir fert de soyu nedeniyle kendisini garanti altına almış olamaz. Hatta aşağıda örnekleri anlatılacağı üzere bir peygamber yakını bile olmak hiç

[62] Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 18/3.
[63] Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 3/569.
[64] Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/131.
[65] Razî, *Mefâtîhu'l-gayb,* 18/72.
[66] Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 18/72.
[67] Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, 4/309-310.
[68] en-Necm 53/36-38; el-İsrâ 17/15.

kimseye üstünlük[69] niteliği kazandırmaz. Kısaca Yüce Allah kulları ahirette nesepleri üzerinden değil amel ve imanlarının sorgulanması ile hesaba çekecektir.

2.1. İman ve Soy Bağı Arasındaki Çatışma: Hz. Nûh ve Oğlu Örneği

Hz. Nûh, Kur'ân'da diğer peygamberlere nazaran kırk üç ayette kendisinden söz edilen ve "ülü'l-azm" olarak adlandırılan peygamberlerden birisidir.[70] Yüce Allah kendisine inanmayan kavmini tûfanla cezalandırdığı için bu vaka "Nûh Tûfanı" şeklinde onun adıyla anılmaktadır.

Kur'ân'da Hz. Nûh'un peygamberlik görevi, kavmiyle mücadelesi, tufan olayı ve ailesiyle ilişkileri gibi konular A'râf, Hûd, Mü'minûn, Nûh ve Kamer sûrelerinde ayrıntılı olarak anlatılmaktadır. Bu anlatımlarda peygamberlerin davetlerindeki ortak vurgunun şirkle mücadele ve tevhid inancını yerleştirme olduğu ancak kavimlerinin çoğunun buna karşı çıktığı açıkça görülmektedir.

Müşrik kavmi Hz. Nûh'un imana davetine kulak asmayınca Allah onları tûfanla helâk edeceğini, inananların ise selamette kalacağını bildirerek ondan bir gemi yapmasını[71] talep etmiştir. Gemiye her hayvan cinsinden birer çift, helak edilmesine karar verilenler haricindeki aile bireyleri ve diğer inananlar gemiye alınmış; Hz. Nûh ve Allah'a inananlar kurtulmuş; karısı ve oğlu tufanda boğulmuştur.[72]

Hz. Nûh'un hayatındaki en dikkat çekici olaylardan biri şüphesiz oğlunun tufan vakasında boğulmasıyla neticelenen dramatik sahnedir. Hûd sûresi 45-46. ayetlerinde aktarılan bu kıssa, iman ve soy bağının ilişkisi açısından temel bir örnek oluşturur.

وَنَادٰى نُوحٌ رَبَّهٗ فَقَالَ رَبِّ اِنَّ ابْنِيْ مِنْ اَهْلِيْ وَاِنَّ وَعْدَكَ الْحَقُّ وَاَنْتَ اَحْكَمُ الْحٰكِمِيْنَ ، قَالَ يٰا نُوحُ اِنَّهٗ لَيْسَ مِنْ اَهْلِكَۚ اِنَّهٗ عَمَلٌ غَيْرُ صَالِحٍۖ فَلَا تَسْـَٔلْنِ مَا لَيْسَ لَكَ بِهٖ عِلْمٌۗ اِنِّيْٓ اَعِظُكَ اَنْ تَكُوْنَ مِنَ الْجٰهِلِيْنَ

Hz. Nûh, tufan sırasında oğlunu kurtarmak için Allah'a yalvarmış; "*Ey rabbim! Şüphesiz oğlum da ailemdendir.*" demiştir. Fakat Allah, ona "*Ey Nûh! O senin ailenden değildir. Çünkü onun yaptığı iyi olmayan bir iştir.*" karşılığını vermiştir. Bu ifade Kur'ân'da soy bağının iman bağı karşısındaki yetersizliğini, kurtuluş için işe yaramadığını açıkça ortaya koyan en güçlü delillerden biridir.

Bu ayetin öncesinde yer alan "*Nûh, uzak duran oğluna, "Haydi yavrum gel, sen de bizimle birlikte gemiye bin, kâfirlerle beraber olma!" diye seslendi."* (Hûd 11/42)şeklindeki ifade Hz. Nûh'un, oğlunu gemiye binmeye ikna etme çabasını göstermektedir. Ancak babasının tüm gayretlerine rağmen çocuğun gemiye binmemesi, esasında babasının tebliğ ettiği inancı kabul etmemesinden kaynaklanmaktadır. Hz. Nûh'un "oğulcuğum" şeklindeki ifadesi oğlu için beslediği sevgi ve şefkatin bir teza-

[69] Benzer bir örnek Kur'ân'da Yahudi ve Hristiyanlar için gündeme getirilmektedir. Kendilerini imtiyazlı sayarak Allah'ın evlatları ve sevdiği kişiler oldukları tezinden hareketle (bk. el-Mâide 5/18.) Ehl-i Kitab'ın üstün soy olma (Sami Irkı) iddiasının boş bir iddia olduğu belirtilerek aynı inancı paylaşan nesiller birbirlerinin devamı sayılmıştır.

[70] Adı Kur'ân'da yirmi sekiz farklı kırk üç kere geçmektedir. Geniş bilgi için bk. Ömer Faruk Harman, "Nûh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33/224-227.

[71] Hûd 11/36-39.

[72] Hûd 11/40-47.

hürü olarak düşünülebilir.[73]

Bu ayetin verdiği mesaj, kişiler arasındaki yakınlığın temel kaynağının din birliği olduğudur. Allah'a inanan ve elçilerini tasdik eden insanlar manevi açıdan akraba ve dost sayılırlar. Allah'a inananlarla inanmayanlar soy veya nesep itibariyle akraba olmalarına rağmen bu akrabalığın Allah katında herhangi bir kıymeti yoktur. Zira Hz. Nûh'un oğlu babasıyla aynı inancı paylaşmadığı için Allah onu Nûh peygamberin akrabası olarak görmemiştir.[74] O halde din bağının haricindeki bütün bağlar, çeşitli zaman dilimlerinde insanlar arasında varlığı söz konusu olsa da ilerleyen zamanlarda bireyler arasında bu ilişki kesilmekte ve bu bağın bir değeri kalmamaktadır.

Hûd sûresinde gündeme getirilen bu hadisede Hz. Nûh'un tufan sırasında iman etmeyen oğlunu kurtarmak için Rabbine dua etmesi, Allah'ın ise oğlunu Nûh'un ailesinden saymaması ve yaptığı işin çirkinliğinden söz etmesi[75] Kur'ân'ın soy bağına bakışını kökten dönüştüren örneklerden biridir. Burada "ehl" kavramının biyolojik yakınlığın yanında imanla desteklenen aidiyeti de ifade ettiği görülmektedir.[76] Bu ifadeden anlaşıldığına göre Allah kullarını gerek dünya ve gerekse ahirette soy bağı yerine kişinin imanı ve amelleriyle değerlendirir. Peygamber ailesinden olsalar bile hiç kimseye babaları ve salih atalarının hatırına işlem yapmaz. Bu ecdattan, Allah'ın âlem için koyduğu nizama, hikmet ve şeriata aykırı talepte bulunanlar günahkâr olurlar, tövbe edinceye kadar azarlanmaya maruz kalırlar.[77]

Ayetteki "*O senin ailenden değildir"* ifadesi ya "O, senin dinine uyanlardan değildir." şeklinde veya "O, kendilerini kurtarmayı vadettiğim ailenden biri değildir." manasında anlaşılması mümkündür.[78] Bir başka ifadeyle Hz. Nûh'un oğlu ayette de belirtildiği üzere inkâr etmiş olması gibi salih olmayan bir davranışta bulunması nedeniyle babasıyla yakınlık bağını da koparmıştır. Her ne kadar biyolojik olarak oğlu olsa da iman bağının kesilmiş olması nedeniyle o kişi aileden sayılmamıştır. Çünkü burada sözü edilen hadisede anlatılanlar tamamen inanç noktasında düğümlenmektedir. Kısaca ayette biyolojik bağ olsa da öncelikle inkârcı oğlu ailesinden kendisini soyutlamışsa o takdirde o bu ailenin bir ferdi olmadığı mesajını vermektedir.[79]

Zemahşerî, bu ayette geçen "ehl" kelimesinin iman bağıyla kayıtlanmasının özellikle vurgulandığını belirtirken;[80] Kurtubî, *"O senin ailenden değildir"* ifadesini tefsir ederken iki farklı yorum aktarmaktadır: Birincisi, oğlunun gerçekten biyolojik çocuğu olmama ihtimalidir. Bazı rivayetlerde Hz. Nûh'un eşinin ihanet ettiği, bu yüzden oğlunun aslında Hz. Nûh'a nispet edilemeyeceği ileri sürülmüştür. Ancak Kur-

[73] Muhammed Esed, *Kur'ân Mesajı Meâl-Tefsir*, çev. Cahit Koytak – Ahmet Ertürk (İstanbul: İşaret Yayınları, 2002), 432.

[74] Buna karşılık özellikle Bedir savaşında sahabeden bazıları, birinci dereceden yakınları olan babaları veya çocuklarına karşı savaşmışlardır. (İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 427; Muhammed b. Said Kahtanî, *İslâm'a Göre Dost ve Düşman*, çev. Harun Ünal (İstanbul: Yasin Yayıncılık, 1991), 196.)

[75] Hûd 11/46.

[76] Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 12/430.

[77] Muhammed Abduh - Reşid Rıza, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm* (Kâhire: Dâru'l-Menâr, 1366), 12/87.

[78] Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 18/3; Vehbe ez-Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-münîr* (Beyrut: Dâru'l-Fikri'l-Muasır, 1411), 12/76.

[79] Tütün, *Kur'ân'da Peygamber Aileleri*, 103.

[80] Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/273.

tubî, bu görüşün zayıf olduğunu özellikle vurgulamaktadır. İkinci ve güçlü görüşe göre de "ehl" kavramı iman eden yakınları ifade eder. Hz. Nûh'un oğlu soy bağına rağmen Allah onu iman etmediği için *"ailenden değildir"* ifadesiyle aile dışına çıkarmıştır. Kurtubî'ye göre bu durum iman bağının aile kavramının temelini oluşturduğunu ve din birliğinin soy birliğinden daha fazla önemsendiğini kanıtlamaktadır.[81]

Bir peygamber çocuğunun inkâr etmesinin düşünülemeyeceği görüşünden hareketle kimi tefsirlerde Hz. Nûh'un oğlunun onun öz oğlu olmadığı veya veled-i zina olarak algılandığına rastlanmaktadır.[82] "*Ey rabbim! Şüphesiz oğlum da ailemdendir.*" diyen Hz. Nûh'a verilen cevapta "*Ey Nûh! O senin ailenden değildir."* ifadesi; boğulan çocuğun Hz. Nûh'un öz oğlu olmasına mani olacak bir karine oluşturmaz. Bilakis son cümlede yer alan "o" zamiri, önceki cümledeki "oğlum" ifadesine karşılık kullanılması dolayısıyla boğulan çocuğun Nûh Peygamber'in bizatihi öz çocuğu olduğu noktasında kuvvetli bir gösterge oluşturmaktadır. Benzer şekilde kıssanın başında yer alan "*Nûh, oğluna seslendi"* (Hûd, 11/42) sözü de boğulan çocuğun Hz. Nûh'un öz evladı olduğunun anlaşılmasında yeterli bir veri niteliğindedir. Ancak bu çocuk Hz. Nûh'un öz çocuğu olsa da babasına layık bir çocuk olamamış ve içindeki gizli inkâr düşüncesi yüzünden babasının yolundan ayrılmıştır.[83]

Böylece Kur'ân, Allah katında soy bağı yerine iman bağının esas olduğunu bu örnek üzerinden insanlığa ibret olarak sunmuştur.[84] Çünkü imanın ırsiyet ve neseple bir alakası olmayıp insanların kabiliyetlerine, sahip oldukları düşünce ve amellere bağlı şekillenen bir meziyettir.[85] Bu yüzden ayette belirtilen kan yakınlığı her ne kadar bir peygamberle yakınları arasında kaynaştırıcı bir unsur olsa da bunlar salih kimseler ve müminler olmadıkça bir kıymet-i harbiyesinin olmadığı vurgulanmaktadır.

Bu olay aynı zamanda bireysel sorumluluğun önemini ortaya koymaktadır. Bir peygamberin öz evladı dahi olsa iman etmeyen kimse kurtuluşa eremez; çünkü her insan sadece kendi inancı ve ameliyle hesaba çekilmekte, başkasına bağlı olması bir fayda sağlamamaktadır.[86] Daha genel ifadeyle Allah insanları dünya ve ahirette soyları yerine iman ve amel niteliklerine göre hesaba çeker. Hz. Nûh'un oğlunu kurtarma arzusu babalık refleksi olarak anlaşılmış fakat ilahî adalet bu duygusal talebe üstün tutulmuştur.[87] Ayetin tefsirinde dilsel ve bağlamsal bir analiz yapan İbn Âşûr'a (ö. 1973) göre "ehl" kelimesi, sözlükte hem soy bağını hem de inanç bağını ifade edebilir. Burada Allah'ın *"O senin ailenden değildir"* demesi, biyolojik bağı reddetmek

[81] Hatta Kurtubî'ye göre ayetteki buyrukta hazfedilmiş bir muzaf vardır. Bu da din bağının hüküm yönünden nesep bağının hükmünden daha güçlü olduğunun kanıtıdır. (Bk. Kurtubî, *el-Câmi li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 9/45.)

[82] Ebü'l-Fidâ İsmail İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, thk. Mustafa es-Seyyid Muhammed vd. (Kâhire: Müessesetü Kurtuba, 1421), 2/448; Ali b. Muhammed el-Mâverdî, *en-Nüked ve'l-'uyûn* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.), 2/475.

[83] Kurtubî, *el-Câmi li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 9/45.

[84] Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 18/3; M. İzzet Derveze, *et-Tefsîru'l-hadîs*, çev. Mustafa Altınkaya (İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2014), 2/491. Benzer görüş için bk. Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-münîr*, 12/79.

[85] Abduh - Reşid Rıza, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 12/86.

[86] Derveze, *et-Tefsîru'l-hadîs*, 12/77.

[87] Muhammed Tâhir İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr* (Tûnus: Dâru't-Tûnusiyye, 1984), 12/85.

anlamına gelmemekte; aksine gerçek aileyi iman bağı üzerinden tanımlamaktadır. O, bu ifadeyi Kur'ân'ın aileyi yeniden tanımlayan yönünün en güçlü örneklerinden biri olarak görmektedir. Ayrıca Hz. Nûh'un oğlunun helak oluşunu "imanın bireysel sorumluluk" ilkesinin Kur'ân'daki en açık göstergelerinden biri olarak yorumlamaktadır.[88]

Meseleyi başka bir açıdan da değerlendirmek gerekirse münafıklıkla gizlenen küfür, baba ile evladı arasındaki manevi bağın çoğunu kopararak yüzeysel ilgi dışında fazla bir şey bırakmamıştır. Bu açıdan Hz. Nûh kıssası, hiçbir peygamberin bir yakınının iman imtiyazına sahip olamayacağını göstermenin yanı sıra aile üzerinden de topluma iman esaslı bir kardeşlik anlayışının kurulması gerektiğine dikkat çekmektedir.

Hz. Nûh'un oğlunun tufanda boğulması, Kur'ân'ın soy bağına bakışını kökten değiştiren bir örnek olarak değerlendirilebilir. Bu olay, iman bağı olmadan soy bağının çok fazla bir değer taşımadığını göstermektedir.

Herhangi bir kişinin peygamber çocuğu olsa bile farklı muamele görmeyeceğinin altının çizildiği ilgili ayette hukukî açıdan şu temel ilkeye gönderme yapılmaktadır: "Suça bulaşmış bireyin ailesinin statüsü çok yüksek olsa da cezalandırılmaması için bir engel teşkil etmez. Hukuk karşısında herkes eşit muamele görmelidir." Bu ayetten çıkarılabilecek başka bir netice de şudur: Baba ile çocuk arasındaki biyolojik bağ, din bağı ile güçlendirilmelidir. İnancı ve ahlakî eylemleri uygun olan bir babanın izinden giden evlat, gerçek evlatlık statüsü kazanıp aynı aileden sayılmaktadır. Aksi halde böyle bir çocuk Hz. Nûh'un oğlunun örneğinde olduğu gibi ailenin bir bireyi olarak düşünülmeyecektir.[89]

Çağdaş dünyada aile kavramı çoğu zaman kan/soy bağı etrafında tanımlanmakta, bireysel inanç ve değerler göz ardı edilebilmektedir. Bu zaviyeden bakıldığında Hz. Nûh kıssası, günümüz Müslümanlarının aile içi ilişkilerinde de iman bağını merkeze almanın önemine dikkat çekmekte ve çocuklara iman bilinci kazandırmanın, ebeveynlerin en temel görevi arasında yer aldığını, aile bireylerinin birbirlerinin ahiret sorumluluklarını taşıyamayacağını vurgulamaktadır.

2.2. Hz. Nûh ve Lût'un Eşlerinin Konumu ve İnanç Ayrılığı

Yüce Allah Kur'ân'da aile içi ilişkilerin kurtuluşta tek başına yeterli olmadığını vurgulamak amacıyla Hz. Nûh ve Hz. Lût'un eşlerini örnek göstermektedir. Tahrîm sûresi 10. ayette bu konuya ilişkin şöyle buyrulur:

ضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلًا لِّلَّذِينَ كَفَرُوا امْرَاَتَ نُوحٍ وَامْرَاَتَ لُوطٍ ۖ كَانَتَا تَحْتَ عَبْدَيْنِ مِنْ عِبَادِنَا صَالِحَيْنِ فَخَانَتَاهُمَا فَلَمْ يُغْنِيَا عَنْهُمَا مِنَ اللّٰهِ شَيْـًٔا وَقِيلَ ادْخُلَا النَّارَ مَعَ الدَّاخِلِينَ

"*Allah, inkâr edenlere Nûh'un karısı ile Lût'un karısını misal vermektedir: Onlar kullarımızdan iki erdemli kişinin nikâhı altındaydılar ama onlara ihanet ettiler. Dolayısıyla kocaları da Allah'tan gelen cezaya karşı onları koruyamadı ve kendilerine, "Haydi,*

[88] İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 12/85.

[89] Bayraktar Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'ân Tefsiri* (İstanbul: Bayraklı Yayınları, 2003), 9/199.

diğer girenlerle birlikte girin bakalım ateşe!" dendi."

Yüce Allah hesap gününde hiçbir kulun, imanı dolayısıyla bir akrabası ya da neslinden birine yardımcı olamayacağını belirtmek üzere bu iki kadını örnek vermiştir. Çünkü dini tercihler, kişi ile iman farkı olan yakınlarının arasını ayırmıştır. Bu ayet aile oluşumunda en güçlü bağlardan biri olan nikâhın bile iman eksikliği karşısında yetersiz olduğunu ortaya koymaktadır.

Söz konusu ayette Hz. Nûh ve Hz. Lût'un eşlerini vasfetmek üzere kullanılan ifade "ihanet" kavramıdır. Nifak kelimesiyle çok yakın anlam örgüsünde bulunan "ihanet", sözlükte gizlice bozmak suretiyle hakka karşı gelmek anlamına gelmektedir.[90] Ayette dile getirilen iki eşin nasıl bir ihanet içerisinde oldukları noktasında herhangi bir bilgi verilmezken tefsirlerde bu konuya ilişkin farklı değerlendirmeler yapılmaktadır. Taberî, ayette geçen "hânetâhumâ" (خانتاهما) kelimesinde kastedilen ihanetin iffetsizlik olmadığını, peygamberlerin eşlerinin böyle bir günahla anılmasının mümkün olamayacağını belirtmektedir. Ona göre ihanet, iman etmeme ve peygamberin getirdiği dini reddetme şeklinde anlaşılmalıdır.[91] Zemahşerî de "ihanet"i peygamberlerin davetine karşı çıkmak ve küfür üzere olmak şeklinde yorumlamaktadır.[92]

Râzî, ayetteki her iki eşin ihanetinin zina fiilinde bulunarak kocalarına hainlik yaptıkları anlamında olmadığını aksine dinî açıdan inançsızlık ve peygamberin görevine cephe alma manasında olduğunu, nitekim bu konuda İbn Abbas'tan nakledilen "Hiçbir peygamber eşi zinakâr değildir."[93] şeklindeki rivayetin de bu görüşü desteklediğini belirtmektedir. Hz. Lût'un eşinin, kavminin sapkınlıklarını desteklemesi, Nûh'un eşinin de kocasına karşı çıkan topluma meyletmesi bu ihanete örnektir.[94]

Hz. Nûh'un eşinin zina ettiğine ilişkin görüşün doğru olmadığını, zira peygamberlerin, kendileri için ayıp sayılacak kusurlardan korunmuş olduklarını belirten Mâtürîdî şu açıklamayı yapmaktadır: "Koca, karısının zina etmesi yüzünden ayıplanır. Üstelik bu şekildeki bir iddia peygamber çocuklarının soyu konusunda da şüphelerin ortaya çıkmasına neden olur. Bütün bu görüşler, onun zina ettiğine ilişkin görüşün doğru olmadığını gösterir. Burada yapılması gereken şey farklı yorumlara dalmadan Hz. Nûh'un eşinin ihanet yaptığını belirtmektir. Bu yöndeki açıklamaların kabul edilmesi olsa olsa ancak tevatüre dayalı bir malumat ile gerçekleşebilir.[95]

İbn Âşûr da meseleyi daha geniş bir bağlama taşımaktadır. Ona göre Kur'ân'ın bu iki örneği seçmesi, aile bağının dinî kurtuluşta belirleyici olmadığını evrensel düzeyde öğretmek içindir. Ona göre burada kadınlık ya da eşlik üzerinden bir menfi durum ortaya konmamış; bireysel sorumluluk ilkesi sembolik bir dille vurgulanmış-

[90] İsfahanî, *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'ân*, "hvn", 163.
[91] Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 23/112-113.
[92] Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/131.
[93] Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 30/50; Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an hakâiki ğavâmizi't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvîl fî vücûhi't-te'vîl*, 4/132; Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-münîr*, 28/328. Bu rivayet hadis kaynaklarında yer almamaktadır. Müfessirlerin genel kanaati şeklinde anlaşılabilir.
[94] Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 30/50.
[95] Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, 15/184.

tır.[96]

Ayette dile getirilen ihanetin onların inanmamış oldukları anlamında anlaşılması gerektiğini belirten Hamdi Yazır da söz konusu ihanetin iffetsizlik gibi kirli eylemin hiçbir peygamber hanımından sudur etmeyeceğini "*Zina eden erkek ancak zinakâr veya müşrik bir kadınla evlenir*," (en-Nisâ 4/3) ayetini kaynak göstererek açıklamaktadır.[97]

Bu iki kadının örnek verilmesini iman özgürlüğü bağlamında yorumlayan Muhammed Esed'e göre bu kıssalar, bireysel sorumluluk ilkesini göstermek içindir; en yakın aile bağları bile iman yoksa kişiyi kurtuluşa eriştiremez.[98] Ayrıca Hz. Nûh ve Hz. Lût'un aile örnekleri bize Müslüman bir ailede inançsızlığı seçen eşin inanması için bir baskının olmaması gerektiğini, sadece telkin ve tavsiye çerçevesinde[99] iletişime geçilebileceğini ortaya koymaktadır.

İlgili ayette ayrıntıya girilmeyen ihanetin nasıl anlaşılması gerektiği noktasında iki eşin de iffet konusundan ziyade farklı inançta olmaları nedeniyle bu tabirin (ihanet) kullanıldığı söylenebilir. Yani her ikisi, peygamber eşleri olup onlarla beraber hayat sürmelerine rağmen onlara iman etmemiş, eşlerinin peygamberliklerini kabullenmemiş ve bu yüzden Kur'an tarafından imanî gerekçeyle ihanetle suçlanmışlardır.[100] Şu halde her iki kadının ihanetle suçlanması herhangi bir ahlaksızlık ve fuhuş yüzünden olmadığı kanaati daha ağır basmaktadır. Çünkü nebilerin saygın itibarlarından dolayı bütün nebi eşlerinin fuhşa düşmeleri düşünülemez.[101]

Hz. Nûh ve Hz. Lût'un eşleri ile ilgili ayetten anlaşılacağı üzere aile birlikteliğini zedeleyen ve aynı iman dairesinde buluşmayı kabul etmeyen bir kişi, aile çemberinin haricinde kalmaya mahkûmdur. Resûlullah'ın ifadesiyle "Ameli, kendisini geri bırakan bir kişiyi soyu öne geçiremez."[102]

Kısaca belirtmek gerekirse Hz. Nûh ve Hz. Lût'un eşleri, Kur'ân'da inançsızlığın en yakın aile bağlarını bile işlevsiz kıldığını gösteren çarpıcı örneklerdir.[103] Bu

[96] İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 28/375.
[97] Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili* (İstanbul: Fazilet Neşriyat, 2015), 7/5130.
[98] Esed, *Kur'ân Mesajı Meâl-Tefsir*, 1166.
[99] Yümni Sezen, *İslâm'ın Sosyolojik Yorumu* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2004), 263.
[100] İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 4/393.
[101] Kahtanî, *İslâm'a Göre Dost ve Düşman*, 197-198.
[102] Muhammed b. Yezid İbn Mâce, *es-Sünen,* thk. Şuayb el-Arnavut vd. Lübnan: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2009), "Mukaddime", 17; Süleyman b. el-Eş'as b. İshak es-Sicistânî Ebû Dâvûd, *es-Sünen,* thk. Şuayb el-Arnavut vd., Beyrut: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2009), "İlim", 1.
[103] Allah katında kan veya soy bağının bir ayrıcalık faktörü olmadığını gösteren Resûlullah dönemindeki şu örnek de bu konuyu desteklemektedir: Mekke'nin fethinin ardından hırsızlık yaparken yakalanan Fatıma adında birini Hz. Peygamber'e getirdiler. Sürekli hırsızlık yapan bu kadın Benî Mahzûm kabilesinden olması nedeniyle her seferinde bir şekilde affedilmişti. Ancak bu kez elinin kesilmesine karar verilince Benî Mahzûm kabilesinden bazıları alışkanlıklarından vazgeçmeyerek bu kadının elinin kesilmemesi için Hz. Peygamber nezdinde itibarı olduğu bilinen Üsâme'yi aracı tayin edip Resûlullah'a gönderdiler. Benî Mahzûmluların ısrarcı davranışlarına dayanamayan Üsâme, Resûlullah'ın huzuruna varıp "Ya Resûlullah, Fatıma'nın bağışlanması için talepte bulunuyorum." dedi. Bu sözden Resûlullah'ın hiç memnun olmadığı simasından belli oldu. Üsâme hatasını anlayıp talebini geri çekmiş ve bu kadına had cezası uygulanmıştı. Daha sonra Resûlullah insanlara şu uyarılarda bulundu: "Sizden önceki insanları Allah şu yüzden helâk etmiştir. Onlar, aralarındaki nüfuzlu biri suç işlediğinde görmezden gelirler ancak zayıf biri aynı suçu işlediğinde ise onu cezalandırırlardı. Mu- →

kıssalar, nikâh gibi güçlü bağların imansızlığı telafi edemeyeceğini ortaya koymaktadır. Ayrıca bu örnekler, iman–soy–aile ilişkisinde Kur'ân'ın getirdiği temel ilkeyi, yani iman bağının mutlak üstünlüğünü vurgulamaktadır. Nitekim bir peygamber eşi olmak bile insanın kurtuluşu için yeterli gelmemiştir.[104] Şayet insanların inanç açısından tercihleri ve eylemleri kurtuluş vesilesi olacak raddeye ulaşmamışsa sırf peygamber yakını olmak, bizatihi kötü akıbeti değiştirmek için yeterli güç kaynağı oluşturmamaktadır.

2.3. Hz. İbrahim ve Babası Âzer: İnanç Bağının Soy Bağına Üstünlüğü

Hz. İbrahim, Kur'ân'da Hz. Mûsâ'dan sonra en fazla adı geçen[105] ve peygamberler babası anlamında "Ebü'l-Enbiyâ" künyesiyle tanınan[106] bir peygamberdir. Ayrıca o, "üsve-i hasene" ifadesiyle de insanlar için model şahsiyet olarak tanımlanmıştır.[107] Kur'ân'da Hz. İbrahim'in tevhid mücadelesi ve bu süreçte babası Âzer ile olan tartışmaları farklı sûrelerde dile getirilmiştir. En'âm sûresi 74. ayette bu konuya dair şöyle buyurulur:

وَاِذْ قَالَ اِبْرٰهِيْمُ لِاَبِيْهِ اٰزَرَ اَتَتَّخِذُ اَصْنَامًا اٰلِهَةً ۚ اِنِّيْٓ اَرٰىكَ وَقَوْمَكَ فِيْ ضَلٰلٍ مُّبِيْنٍ

"*İbrâhim, babası Âzer'e, "Putları tanrılar mı sayıyorsun? Doğrusu ben seni de kavmini de apaçık bir sapkınlık içinde görüyorum" demişti.*" Bu ayette Hz. İbrahim'in şirke karşı çıktığı, babasının ve kavminin yanlış inanç üzerinde oldukları belirtilmektedir. Tevbe sûresi 114. ayette ise İbrahim'in babasının kurtuluşu için af dilemesinin, daha önce verdiği bir söz sebebiyle olduğu lakin onun Allah'ın düşmanı olduğu anlaşılınca ondan uzaklaştığı vurgulanmaktadır.

وَمَا كَانَ اسْتِغْفَارُ اِبْرٰهِيْمَ لِاَبِيْهِ اِلَّا عَنْ مَّوْعِدَةٍ وَّعَدَهَآ اِيَّاهُ ۚ فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهٗٓ اَنَّهٗ عَدُوٌّ لِّلّٰهِ تَبَرَّاَ مِنْهُ ۗ اِنَّ اِبْرٰهِيْمَ لَاَوَّاهٌ حَلِيْمٌ

"İbrâhim'in, babasının bağışlanması için yaptığı dua ise sırf ona verdiği bir sözden ötürüydü. Ama onun bir Allah düşmanı olduğu kendisine belli olunca ondan uzaklaştı. İbrâhim gerçekten çok duyarlı, yumuşak huylu biriydi."

Bu ayetler, Hz. İbrahim'in kendi babasıyla ilişkisinde bile iman bağını merkeze alarak iletişimini şekillendirdiğini ortaya koymaktadır. Meryem ile Enbiyâ sûrelerinde[108] de belirtildiği üzere Hz. İbrahim, putperestliğin babasını cehenneme sürükleyeceğini iyi bildiği için onu tevhid inancına davette ısrarcı davranmış ve doğru inancı benimsemesi için büyük çaba göstermiş ancak amacına ulaşamamıştır. Bu olay bireyin kendi seçimlerinin aile bireylerini mutlak anlamda etkilemediği gerçeğini göstermesi bakımından önem arz etmektedir. Kişi, peygamber de olsa babasının olumlu

→

hammed'in nefsi kudret elinde bulunduran Allah'a yemin olsun ki, kızım Fatıma hırsızlık yapmış olsaydı onun elini de keserdim." (Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmi'u's-sahîh* (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1434), "Enbiyâ", 54, "Fedâilu's-sahabe", 18; Ebü'l-Hüseyn Müslim b. Haccac Müslim, *Câmi'u's-sahîh,* nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Kâhire: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1991), "Hudûd", 2; İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 2/76.)

[104] Hz. Muhammed'in hanımlarından bazıları da uyarılarak bir peygamber hanımı olmanın kendilerini kurtaramayacağı Hz. Nûh ve Hz. Lût'un hanımlarının yaptığı gibi yanlış eylemlerde bulunmamaları gerektiği hatırlatılmıştır. (Derveze, *et-Tefsîru'l-hadîs*, 6/486.

[105] Hz. İbrahim yirmi dokuz sûrede altmış dokuz defa geçer. (Bk. Abdülbâkî, *el-Mu'cemu'l-müfehres*, 2-3.*)*

[106] Şaban Kuzgun, *İslâm Kaynaklarına Göre Hz. İbrahim ve Haniflik* (İstanbul: Se-Da Yayınları, 1985), 56.

[107] el-Mümtehine 60/4.

[108] Meryem 42-45; el-Enbiyâ 52-56.

bir değişim sürecine girmesini sağlayamamıştır.

Kur'ân'da peygamberlerin soyları için yaptıkları dualarda dikkat çeken bir husus, geçmişe yönelik taleplerinin, iman etmeyen akrabalarını içermemiş olmasıdır. Nesille ilgili bağışlanma talepleri genelde sonraki kuşakları içerir.[109] Bu itibarla herhangi bir elçinin küfrünü açıkça bildiği bir akrabasını kendinden biri olarak görmesi söz konusu olamaz. Öyle ki birinci dereceden akrabası olsa bile eğer küfürleri aleni ise onlar için herhangi bir imtiyaz talebinde bulunamazlar. Bu bağlamda "*Doğrusu (ey peygamber), biz seni hak ile desteklenmiş bir müjdeci ve uyarıcı olarak gönderdik. Yakıcı azaba mahkûm olanlardan sen sorumlu değilsin."* (el-Bakara 2/119) ayeti, Hz. Muhammed'e yönelik ifade edilmiş olsa bile[110] tüm peygamberler için inanmayanlardan sorumlu olmadıklarına işaret eden bir hükümdür. Bu itibarla peygamber yakını olmak bir üstünlük kriteri olmadığı için peygamberlerin yakın akrabaları için ayrıcalık talebinde bulunmaları da doğru değildir. Benzer şekilde "*Vaktiyle rabbi İbrâhim'i bazı sözlerle sınayıp da İbrâhim onları eksiksiz yerine getirince, "Ben seni insanlara önder yapacağım" buyurmuştu. İbrâhim, "soyumdan da" deyince rabbi, "Vaadim zalimleri kapsamaz" buyurdu."* (el-Bakara 2/124) ayeti de Hz. İbrahim soyundan olmanın herhangi bir üstünlük aracı olmadığını göstermektedir.

Bir peygamber yakını olmak o kişiye herhangi bir avantaj sağlamadığı gibi bir peygamberin ataları arasında inançsız ya da müşrik birisinin bulunmasının onun masumiyetine bir halel getirip getirmeyeceğinin tartışma konusu yapılması da anlamsızdır. Zira İslâm'a göre sorumluluk ferdidir ve her şahıs kendi eylemlerinden sorumludur.[111]

Gerek bu kıssada gerekse de Hz. Nûh'un oğluyla gerçekleşen diyalogda anlaşılan o ki, inanç-inançsızlık konusu gündeme geldiğinde peygamberlerin birinci dereceden akrabalarına yönelik sevgileri ne kadar üst seviyede olursa olsun onların bağışlanmaları için girişimde bulunmaları doğru karşılanmamaktadır. Kaldı ki her şeye rağmen hiçbir peygamber bu tür bir çaba içerisine girmemiştir. Bu konunun dışında ise Kur'ân ebeveyne dünya hayatlarında koşulsuz olarak iyi davranmayı emretmektedir.[112] Bu yüzden iyi davranma, hizmette bulunma ebeveynin inanmış olma şartına bağlanmamaktadır.

Tefsirlerde bu kıssa, iman–soy ilişkisinin sınırlarını ortaya koyan temel bir örnek olarak görülmüştür. Yapılan açıklamalarda Âzer'in putperestliği sebebiyle "ehl-i iman" dışında bırakıldığı vurgulanmaktadır.[113] Hz. İbrâhim'in babasına karşı nezaketle tebliğde bulunması, akrabalık hukukunun saygı boyutunu gösterirken; istiğfarının reddedilmesi ise iman eksikliğinin soy bağını işlevsiz kıldığını kanıtla-

[109] Bazı müfessirler müşrikler için bağışlanma dilemenin yasaklığını onların müşrik kimliği ile öldüklerinde sadece geçerli olduğunu ifade etmektedirler. Onlara göre bir kişi dünyada iken onun küfür üzere vefat edeceği bilinemeyecek olmasından dolayı müminlerin, henüz ölmemiş inançsız bir ferdin bağışlanması için niyazda bulunmalarına bir engel yoktur. (Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 12/26; Karaman vd., *Kur'ân Yolu: Türkçe Meâl ve Tefsir*, 3/66.

[110] Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 8/275.

[111] en-Necm 53/38.

[112] el-Ankebût 29/8; Lokmân 31/15.

[113] Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 9/346.

maktadır.[114] Burada önemli bir ayrıntı şudur: Hz. İbrâhim'in yaptığı duanın, babasının putperestliği kesinleşmeden önce iyi niyet çerçevesinde yapılmış olmasıdır. Bu da onun şefkat ve merhametini göstermekle birlikte Allah'ın hükmü iman bağının soy bağından üstün olduğunu kesin bir biçimde ortaya koymaktadır.[115]

Bu kıssa bireysel sorumluluk ve iman özgürlüğü kapsamında ele alındığında öne çıkan görüş, Hz. İbrahim'in babasına gösterdiği nezaketin tebliğde usul açısından örnek teşkil ettiği lakin iman etmenin bir başkasının tesiriyle gerçekleşmeyeceğidir. Bu itibarla babasına karşı duyduğu derin sevgi ve hürmet, onun müşrik tutumunu değiştirmeye yetmemiştir. Bu olay iman tercihlerinin tamamen kişisel bir sorumluluk olduğunu ortaya koymaktadır.

Bu kıssanın bir diğer önemli yönü duanın kapsamı meselesidir. Hz. İbrahim, babası için bağışlanma talebinde bulunmasına rağmen bu dua, babasının iman etmeyişi yüzünden kabul görmemiştir. Böylece Kur'ân, soy bağının ilahî rahmet için yeterli olmadığını açıkça vurgulamış olmaktadır. Bu, sadece Hz. İbrahim ailesi özelinde bir durum değil, tüm insanlığa yönelik evrensel bir ilkedir.

Neticede Hz. İbrâhim ile babası Âzer arasında geçen olay, iman bağının soy bağından üstün olduğunu gösteren güçlü bir referans niteliğindedir. İbrahim babasına karşı saygısını ve şefkatini korumuş ancak iman farklılığı sebebiyle onunla yollarını ayırmıştır. Bu kıssa, iman bağının kopması halinde en yakın aile bağının dahi bir kurtuluş vesilesi olmayacağını göstermektedir.

Hz. İbrahim'in babası için yaptığı dua, iman bağı olmayan kimseler için bağışlanma talebinin sonuçsuz kalacağını ortaya koymaktadır. Tevbe 9/114 ayeti bu hususu net bir şekilde ifade etmektedir. Böylece soy bağına dayalı bir kurtuluş anlayışının önüne geçilmiştir.

Hz. İbrahim ve babası Âzer örneği, günümüz Müslüman aileleri için önemli dersler barındırmaktadır. Öncelikle aile içindeki farklı inanç tercihlerine karşı sabır, nezaket ve saygı korunmalı ancak iman bağının belirleyici rolü unutulmamalıdır. İkinci olarak ebeveyn-evlat ilişkilerinde iman bağının kopması, ahiret boyutunda kurtuluşu engellemektedir. Kısaca bu kıssa, aile bağlarının iman bağının gölgesinde yeniden tanımlanması gerektiğini hatırlatmaktadır.

Sonuç

Kur'ân'ın aile anlayışı, insanlık tarihinde köklü bir dönüşümü temsil etmektedir. Cahiliye toplumlarında aile bağı genellikle kan bağına indirgenmiş; kurtuluş, itibar ve aidiyet bu biyolojik zemine dayandırılmıştır. Ancak Kur'ân, iman bağını merkeze alarak bireyin kurtuluşunu sadece Allah'a olan inancına ve teslimiyetine bağlamıştır. Bu yönüyle Kur'ân, soy bağını yok saymamakta fakat onu iman bağının önüne de geçirmemektedir. Hz. Nûh'un oğlu ve eşi, Hz. Lût'un eşi ve Hz. İbrahim'in babası örnekleri, bu ilkenin en net delilleri arasındadır. Bu anlayış aile bağlarını değersizleştirmemekte lakin onların iman bağının yerini almayacağını vurgula-

[114] Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 3/98.
[115] Kuzgun, *İslâm Kaynaklarına Göre Hz. İbrahim ve Haniflik*, 56.

maktadır. Böylece Kur'ân, iman merkezli toplumsal bir kimlik inşa etmektedir.

Kur'an inanç konusunda uyumsuzluk yaşayan peygamber aile bireylerini tüm çağlara örnek göstermektedir. Bu örneklendirmelerde aile, bireyler arasında var olan inanç bağı ile birbirine bağlandığı görülmektedir. Eğer bireylerden bazıları aynı inanç bağını paylaşmıyorsa bu durumda sorunların çıkması muhtemeldir. Kur'ân evrensel mesajlarını bize peygamber aileleri üzerinden vermekte, hayatta karşılaşılabilecek sorunların daha önce de yaşanmış olduğunu bildirmektedir. Böylece peygamber aileleri de hayatın ve gerçeğin bir yansıması olarak bize rehber olmaktadır.

Bu örneklerin ortak noktası, Allah katındaki asıl ölçütün iman olduğunun altının çizilmesidir. Soy bağı biyolojik bir hakikat olmakla birlikte iman olmadan ahiretteki kurtuluş için hiçbir faydası olmayacaktır. Bu yaklaşım hem ferdî hem de toplumsal düzlemde önemli sonuçlar doğurmaktadır. Ferdî düzlemde her bireyin kendi imanı ve ameliyle sorumlu olduğu, başkasının imanından fayda göremeyeceği vurgulanırken; toplumsal düzlemde de müminleri birbirine bağlayan unsurun kan bağı yerine iman kardeşliği olduğu ortaya konulmaktadır. Ensar ve Muhacirler arasında tesis edilen kardeşlik bağı bu anlayışın tarihsel bir yansımasıdır.

Kur'ân'ın bu öğretileri, günümüz toplumlarına da kılavuz niteliği taşımaktadır. Aile içi inanç farklılıklarının daha belirgin hale geldiği modern dünyada, sevgi ve saygının korunması öğütlenmekle birlikte kurtuluş reçetesinin sadece iman bağına dayandığı hatırlatılmaktadır. Bu ilke, aile kurumunun imanla bütünleştiği ölçüde kıymetli olduğunu ortaya koyarken bireyin sorumluluğunun da aile bağlarından bağımsız oluşuna dikkat çekmektedir. Aile bağına büyük önem atfeden Kur'an, İman olmadan soy bağının ahirette bir kurtuluş için yeterli olmayacağını vurgularken iman merkezli toplumsal bir kimlik inşa etmeleri için insanlara telkinde bulunmaktadır.

Kur'ân'da hem Hz. Nûh'un oğlu hem de Hz. İbrahim'in babası ile olan iletişim üsluplarından müminlerin, inancı farklı olan akrabalarıyla ilişkilerinde nezaket kurallarına uygun bir üslup kullanması gerektiği anlaşılmaktadır. Öte yandan bu konu kapsamında yer alan bazı ayetlerde de kâfir olarak vefat eden akraba için bağışlanma dilemenin İslâm'a uygun olmayan bir davranış olduğu da vurgulanmaktadır.

Bu makale, Kur'ân'ın aileye yaklaşımında iman bağını öncelikli kıldığını ortaya koymuştur. Günümüz Müslüman aile bireyleri arasında inanç farklılıkları yaşandığında Kur'ân'ın sunduğu denge modelinin dikkate alınması önerilebilir. Bu modele göre:

1- Kur'ân, iman bağının soy bağının önünde geldiğini vurgularken, aile içi sevgi, hoşgörü ve sorumluluğun korunmasını da öğütlemektedir. Bu kapsamda modern Müslüman ailelerde farklı inanç tercihleriyle karşılaşıldığında baskıcı yaklaşımlardan kaçınılmalı; düzgün iletişim öne çıkarılmalı ve iman tercihleri bireysel sorumluluk olarak kabul edilmelidir.

2- Kur'ân, aileyi imansızlıkla değersizleştirmemekte aksine onu imanla bütünleştiğinde en sağlam yapı olarak görmektedir. Bu itibarla günümüzde aileyi güçlendirmeye yönelik yapılacak faaliyetler, iman ve ahlakî değerlerle desteklen-

melidir. Böylece Kur'ân'ın tasvir ettiği iman bağıyla güçlendirilmiş aile modeli, sosyal düzenin tesis edilmesi bağlamında Müslümanlar için yol gösterici bir rehber işlevi görebilecektir.

Funding / Finansman: This research received no external funding. / Bu araştırma herhangi bir dış fon almamıştır.

Conflicts of Interest / Çıkar Çatışması: The authors declare no conflict of interest. / Yazar, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Artificial Intelligence Statement / Yapay Zeka Beyanı: It was utilized for literature review and the linguistic refinement of several headings. /Kaynak araştırması ve bazı başlıkların dil açısından düzeltilmesinde kullanılmıştır.

Kaynakça

Abduh, Muhammed - Reşid Rızâ. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*. Kâhire: Dâru'l-Menâr, 2. Basım, 1366.

Abdülbâkî, Muhammed Fuâd. *el-Mu'cemu'l-müfehres*. Kâhire: Dâru'l-Hadis, 2. Basım, 1408.

Ateş, Süleyman. *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*. 12 Cilt. İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1989.

Aydın, Mehmet Âkif. "Aile". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2/196-200. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.

Bayraklı, Bayraktar. *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'ân Tefsiri*. 21 Cilt. İstanbul: Bayraklı Yayınları, 2003.

Bor, Adil. "Kur'ân'da Kardeşliğin İnsanî ve Ahlâkî Temelleri". *e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi* 10/3 (2018), 1056-1077.

Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail. *el-Cami'u's-sahîh*. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1434.

Demirel, Cumhur. "Peygamberlerin İman Etmeden Ölen Akrabaları İle İlgili Ayetlere Dair Mülahazalar". *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 28 (2022), 76-98. https://doi.org/10.35415/sirnakifd.1059815.

Derveze, M. İzzet. *et-Tefsîru'l-hadîs*. çev. Mustafa Altınkaya. 7 Cilt. İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2014.

Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as b. İshak es-Sicistânî. *es-Sünen*. thk. Şuayb el-Arnavut vd., 5 Cilt. Beyrut: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2009.

Esed, Muhammed. *Kur'ân Mesajı Meâl-Tefsir*. çev. Cahit Koytak – Ahmet Ertürk. İstanbul: İşaret Yayınları, 2002.

Gürdal, Salih. *Tevhid ve Şirk*. İstanbul: Beyan Yayınları, 1983.

Halil b. Ahmed, Ebû Abdurrahmân el-Ferâhidî. *Kitâbü'l-'ayn*. Beyrut: Dâru ve Mektebetü Hilâl, ts.

Hamdi Yazır, Elmalılı Muhammed. *Hak Dini Kur'ân Dili*. İstanbul: Fazilet Neşriyat, 2015.

Harman, Ömer Faruk. "Nûh". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 33/224-227. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.

İbn Âşûr, Muhammed Tâhir. *et-Tahrîr ve't-tenvîr*. 30 Cilt. Tûnus: Dâru't-Tûnusiyye, 1984.

İbn Cüzey, Muhammed b. Ahmed. *et-Teshîl li-'ulûmi't-tenzîl*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1995.

İbn Hişâm, Abdülmelik b. Hişâm. *es-Sîretü'n-nebeviyye*. Beyrut: Dâru'l-Erkâm, ts.

İbn Kesir, Ebü'l-Fidâ İsmail. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*. thk. Mustafa es-Seyyid Muhammed vd. 15 Cilt. Kâhire: Müessesetü Kurtuba, 1421.

İbn Mâce, Muhammed b. Yezid. *es-Sünen*. thk. Şuayb Arnavut vd. Lübnan: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2009.

İbn Manzûr. *Lisânü'l-Arab*. Kâhire: Dâru'l-Ma'rife, ts.

İsfahanî, Rağıb. *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Seyyid Keylanî. Beyrut: Dâru'l-Me'ârif, ts.

Kahtanî, Muhammed b. Said. *İslâm'a Göre Dost ve Düşman*. çev. Harun Ünal. İstanbul: Yasin Yayıncılık, 1991.

Karaman vd., Hayreddin. *Kur'ân Yolu: Türkçe Meâl ve Tefsir*. 5 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 5. Basım, 2014.

Karataş, Şuayip. "Kur'ân'a Göre Aileyi Ayakta Tutan Bazı Kavramlar ve Bu Bağlamda Hz. İbrâhîm'in Örnekliği". *İHYA Uluslararası İslâm Araştırmaları Dergisi* 7/1 (2021), 344-371.

Kaya, Sıtkı. *Hz. Âdem, Hz. Nûh, Hz. İbrahim Kıssalarında Aile*. Samsun: Ondokuzmayıs Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2018.

Kurtubî, Muhammed b. Ahmed. *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*. 20 Cilt. Kâhire: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1967.

Kuzgun, Şaban. *İslâm Kaynaklarına Göre Hz. İbrahim ve Haniflik*. İstanbul: Se-Da Yayınları, 1985.

Martı, Huriye - Han, Abdurrahman. "Hz. Nûh'un Hayatı Ekseninde 'Aile Olmak' Üzerine Yeniden Düşünmek". *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/9 (2016), 97-105.

Mâtürîdî, Muhammed b. Muhammed. *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*. thk. Ertuğrul Büyükkalın. 17 Cilt. İstanbul: Mizân Yayınevi, 2006.

Mâverdî, Ali b. Muhammed. *en-Nüked ve'l-'uyûn*. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.

Meriç, Cemil. *Bu Ülke*. İstanbul: İletişim Yayınları, 10. Basım, 1995.

Mukâtil b. Süleyman. *Tefsiru Mukâtil b. Süleyman*. thk. Abdullah Mahmût Şehhâte. 3 Cilt. Beyrut: Müessesetü't-Târihi'l-Arabî, 1423.

Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. Haccac. *Câmi'u's-sahîh*. nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Kâhire: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1991.

Râzî, Fahreddin. *Mefâtîhu'l-gayb*. 33 Cilt. Beyrut: Dâru Fikr, 1401.

Şahan, Ramazan. "Hz. Nûh Kıssası Bağlamında Ailevî İlişkiler". *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 33/2 (2014), 215-248. https://izlik.org/JA66ZB47PU.

Şahin, İskender. "Model Aile İnşasında Kur'an'ın Tanıttığı Olumsuz Aile Bireyleri ve Karakter Analizleri". *Uluslararası Mevlid-i Nebi Sempozyumu Peygamberimiz ve Aile*. 157-174. Ankara: DİB Yayınları, 2021.

Sezen, Yümni. *İslâm'ın Sosyolojik Yorumu*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2004.

Taberî, İbn Cerîr. *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir. 28 Cilt. Kâhire: Dâru'l-Me'ârif, 1956.

Tehânevî, Muhammed A'lâ b. Ali. *Keşşâfu ıstılahâti'l-fünûn ve'l-'ulûm*. Beyrut: Mektebetü Lübnân, 1996.

Turan, Maşallah. *Nûh ve İbrahim Kıssaları Bağlamında İslâm'da Aile Mefhumu*. Samsun: Ondokuzmayıs Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2018.

Tütün, Sevgi. *Kur'ân'da Peygamber Aileleri*. İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2012.

Yılmaz, Ali. *Didaktik Bir Bakış Açısıyla Hz. Muhammed*. Ankara: Pegem Akademi, 2019.

Zemahşerî, Mahmûd b. Ömer. *el-Keşşâf 'an hakâiki ğavâmizi't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvîl fî vücûhi't-te'vîl*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.

Zuhaylî, Vehbe. *et-Tefsîru'l-münîr*. Beyrut: Dâru'l-Fikri'l-Mu'âsır, 1411.